

KAPITEL 9 / CHAPTER 9⁹
**THE ARCHETYPE "APPOINTMENT IN SAMARRA" IN THE
CONTEMPORARY FILM PROJECTIONS**

DOI: 10.30890/2709-2313.2024-32-00-016

Вступ

"Побачення в Самаррі" – це східна притча, яка перетворюється в архетип унаслідок геокультурних трансформацій, початком яких вважають Сукку 53а Вавилонського Талмуду [1]. Текст притчі подається за п'єсою Сомерсета Моема "Шепці" (1933).

Головний герой п'єси, коли помирає, звертається безпосередньо до Смерті та вважає її прихід помилкою. У відповідь Смерть, завершуючи сюжетну лінію п'єси, просто розповідає притчу, у якій слуга, що випадково зіткнувся зі Смертю, бачить, як вона робить йому загрозливий жест, просить у хазяїна коня й мчить до Самарри, а Смерть пояснює купцеві, що це був жест подиву, тому що вона "не очікувала побачити його в Багдаді, тому що сьогодні ввечері в нас із ним побачення в Самаррі". Цей переказ використав Джон О'Хара як епіграф до свого першого роману "Побачення в Самаррі" (1934), де замінив початкову фразу "смерть відповідає" на "смерть розповідає" та вказав Моема як автора (без посилання на п'єсу) [2, с.25].

Виокремимо характерні ознаки притчі:

- учасники "побачення" – людина і Смерть;
- діалог людини і Смерті за схемою "людина питає, Смерть відповідає";
- людина – слуга (найманий робітник);
- помічник людини – хазяїн (купець);
- помічник Смерті – відсутній;
- напрямок переміщення – Багдад – Самарра (відстань – 125 км)
- ініціатор переміщення – сам учасник "побачення" (людина);
- переміщення людини – з максимально можливою швидкістю (за допомогою помічника);

⁹*Authors: Mitina Lubov Sergiivna*

- переміщення Смерті – миттєве (потойбічне).

Цікавою відзнакою сучасного століття стало широке використання архетипу "Побачення в Самаррі" в різних кінопроекціях, серед яких розглянемо наступні.

9.1. "Відредаговано" (Redacted, 2007)

Фільм [3] Браяна Де Пальма, "Срібний лев" Венеціанського кінофестивалю (2007). Кілька днів військової операції США в Іраку показані "без цензури" і "без купюр" (варіанти перекладу назви фільму) у вигляді аматорської зйомки, виконаної самими американцями. Режисер відзначив, що його фільм повністю відповідає назві, бо був відредагований дистриб'юторською компанією, яка виключила деякі епізоди.

В основу фільму лягли реальні події 2006 року:

- у місті Ель-Юсуфія (20 км на південь від Багдада) кілька американських солдатів згвалтували чотирнадцятирічну дівчину, вбили її та родичів, серед яких була п'ятирічна сестра. Усі отримали строки від 90 до 110 років із правом дострокового звільнення не менш ніж через десять або двадцять років;
- іракський водій віз вагітну сестру в лікарню через один з американських блокпостів, поспішав і порушив інструкцію. У результаті машину було розстріляно, пасажирів і водія вбито.

Фіксуючи виняткову закономірність події, Де Пальма використовує архетип "Побачення в Самаррі" як своєрідний каркас свого фільму, при цьому:

- місце дії переноситься безпосередньо в Самарру;
- на початку фільму один із вояків зачитує притчу Моема з книги О'Хари, демонструючи саму книгу перед камерою;
- у фінальних титрах фільму вказано, що легенда взята з п'єси Моема "Шеппи" в редакції О'Хари із зазначенням авторських прав на книгу

останнього.

"Що довше ми тут, то ближче побачення в Самаррі", – каже один з американських військовослужбовців у фільмі. І, справді, місцеві жителі організовують для них низку відповідних "побачень". Однак безпосередні учасники злочину уникають їх у самій Самаррі, але це "побачення", з огляду на отримані тюремні строки, на них очікує на батьківщині – у США.

Особливості проєкції Де Пальма:

- використовується оригінальний архетип з демонстрацією тексту та посиланнями на авторів та книгу;
- текст притчі озвучується (частково) героєм фільму;
- організується низка "побачень", учасники яких – люди (дві окремі групи):
 - група мешканців Самарри, переміщення (за архетипом) відсутнє;
 - група (підрозділ) американських військових, початкове переміщення Багдад – Самарра;
- утворюються два типи "побачень":
 - прямі – представники Смерті (військові);
 - зворотні (реакція, або відповідь на попередні) – мешканці Самарри;
- здійснення "побачень" для мешканців переводить вояків у режим очікування власних "побачень" у тому ж місці та не потребує додаткових переміщень.

9.2. "Побачення зі смертю" (Appointment with Death, 2008)

Фільм [4] Ешлі Пірса з серіалу ВВС "Пуаро Агати Крісті" (1989-2013).

Екранізація однойменного роману Агати Крісті (1938). Американська сім'я, кілька англійців і француз подорожують Близьким Сходом у середині 30-х років минулого століття. Голову сім'ї – колишню наглядачку, шантажистку і садистку місіс Бойнтон – ненавидять і хочуть вбити практично всі, включно з усіма

членами сім'ї, але "побачення зі смертю" їй влаштовує англійка – жертва шантажу, яка накладає на себе руки після розкриття злочину Еркюлем Пуаро. Переміщення учасника основного "побачення" відбувається з Єрусалима до Петри, а його вбивці – шляхом Єрусалим – Амман – Петра – Амман, де на нього також чекає "побачення зі смертю".

Через вісім років Крісті трансформує роман у п'єсу (1945), виключивши Пуаро і скасувавши друге "побачення зі смертю", а організатором першого стає сама місіс Бойнтон. Відсутність "побачень", що передують власному, його учасник компенсує спробою організувати їх у майбутньому "чужими руками", залишаючи докази на членів сім'ї, що вказують на вбивство її голови.

На початку фільму, а також як його історичне тло використано архетип "Побачення в Самаррі" в інтерпретації авторів фільму, переміщення в якому відбувається шляхом Дамаск – Самарра. Текст притчі виявляють на розкопках стародавнього храму в Сирії, а озвучує його Пуаро, роблячи висновок про те, що "людині не дано уникнути визначеної їй долі". Відповідно, дія фільму переноситься в Сирію, а переміщення відбувається по лінії Дамаск – Айн Муса (джерело Мойсея) кілька разів.

У фільм введено кілька нових персонажів, включно з воскресінням чоловіка місіс Бойнтон, а деяких – виключено, змінено характери і мотиви героїв, які стали пов'язані тіснішими родинними зв'язками. Кількість охочих влаштувати "побачення" голові сім'ї зросла до десяти, а схему вбивства значно ускладнено і розтягнуто в часі, щоб забезпечити алібі одразу двом фактичним організаторам "побачення".

Кожне переміщення у фільмі закінчується своїм "побаченням зі смертю":

- Дамаск – Айн Муса (перше) – основне (вбивство);
- Айн Муса – Дамаск (зворотне) – самогубство (під впливом організатора попереднього "побачення");
- Дамаск – Айн Муса (друге) – подвійне самогубство організаторів першого "побачення".

Особливості проєкції Пірса:

- текст притчі озвучується головним героєм на початку фільму та має наступні модифікації:
 - початкове місто змінюється на Дамаск;
 - початкове місце – таверна (замість базару);
 - опис людини – абстрактний ("чоловік");
 - виключається помічник людини, тож залишаються тільки два учасники "побачення" – людина і Смерть;
- головний герой робить висновки з притчі відразу після її озвучення;
- організується низка "побачень", кінцеве місто більшості яких – Айн Муса;
- "побачення" за напрямом переміщення можна розділити на:
 - прямі (Дамаск – Айн Муса);
 - зворотні (Айн Муса – Дамаск);
- назва фільму і прототексту Крісті є синонімом назви архетипу;
- авторка роману виконала його модифікацію у п'єсу шляхом зменшення (виключення) "побачень" для їх організації у майбутньому (самогубство як вбивство);
- автори фільму трансформують прототекст за рахунок збільшення "побачень", одне з яких – за схемою "вбивство як самогубство".

9.3. "Побачення в Самаррі" (Appointment in Samarra, 2010)

Фільм [5] Майка Рола з американського серіалу "Надприродне" (2005-2020). Головні герої серіалу, брати Дін та Сем Вінчестери, подорожують по США та стикаються з демонами, привидами та іншими паранормальними й потойбічними явищами. "Побачення в Самаррі" – 11-й епізод 6-го сезону. Внаслідок подій попередніх епізодів у Діна опиняється перстень Смерті (найпотужніший магічний предмет, який він ще не використовував), а Сем втрачає душу.

Мета Діна в фільмі – повернути Семові втрачену душу за допомогою Смерті, для чого він організує перше "побачення" за лаштунками реального світу. Знайомий лікар переводить Діна на декілька хвилин у стан клінічної смерті, а той за допомогою закляття викликає помічницю Смерті Тессу, за якою з'являється і сам Смерть. Останній у розмові з Діном каже: "Душу можна бити, катувати, але ніколи не зламати, навіть мною" та погоджується повернути душу Сема з пекла, якщо Дін буде добу виконувати обов'язки Смерті, надівши його перстень. Герой погоджується та повертається до життя.

Одягнувши перстень, Дін знову потрапляє в доповнену реальність, де разом з Тессою миттєво переміщується до вмираючих людей згідно списку "побачень", якого дотримується помічниця Смерті. Перші два побачення (озброєний грабіжник та жертва інфаркту від переїдання) проходять за планом: Дін торкається вмираючого, відповідає на його передсмертні питання, а Тесса забирає душу. Третє "побачення" закінчується навпаки: Дін категорично відмовляється торкатися маленької дівчинки, яка відразу одужує. У той же час на виході з лікарні в аварію потрапляє медсестра, якої не має у "смертельному" списку, та Дін вимушений торкатися і її. Чоловік медсестри працює разом з дружиною, тож відразу дізнається про її смерть і намагається здійснити самогубство. Дін рятує і його, але для цього змушений порушити угоду зі Смертю та зняти його перстень.

Щоб не продовжувати незапланованих "побачень", герой знову одягає перстень та торкається одужавшої дівчинки, пояснюючи їй, що "існує якийсь природний порядок речей". Дівчинка називає цей порядок дурістю, Дін з нею погоджується і цим четвертим "побаченням" завершує свою "смертельну" працю.

Вдома героя очікує друге побачення зі Смертю. Дін повертає останньому перстень та з сумом повідомляє, що не впорався з його роботою. Але Смерть підкреслює, що Дін, потрапивши за лаштунки життя, зробив слушні висновки, тож він вирішує спуститися до пекла по душу Сема.

Після цього відбувається ще одне "побачення", де брати Вінчестери та їх

названий батько спостерігають, як Смерть повертає душу Сему, і це – фінальний епізод фільму.

Відзначимо алузії з Джоном Рональдом Руелом Толкіном (перстень всевладдя) та Террі Пратчеттом (Похмурий Жнець з циклу "Смерть").

Особливості проекції Рола:

- назву архетипу використано як назву фільму;
- текст архетипу не проголошується та, навіть, не згадується його назва;
- фільм складається з низки "побачень" із структурою архетипу;
- види "побачень":
 - за відповідністю архетипу:
 - типові, де зустріч людини і Смерті закінчується смертю людини;
 - нетипові, без смерті людини після їх зустрічі;
 - за наявністю у списку Смерті, або за його ініціативою: заплановані та незаплановані;
- роль Смерті у типових "побаченнях" виконує людина;
- переміщення людини у всіх "побаченнях" відсутнє;
- основою всіх "побачень" є діалог людини і Смерті;
- незаплановані "побачення" створюються з ініціативи людини;
- в усіх типових "побаченнях" та одному нетиповому Смерть має помічника;
- одно з нетипових побачень є зворотним (Смерть повертає душу людині).

9.4. "Шість Тетчер" (The Six Thatchers, 2017)

Фільм [6] Рейчел Талалай з серіалу ВВС "Шерлок" (2010-2017). Сучасна версія творів Артура Конан Дойла "Шість Наполеонів", "Знак чотирьох" та "Жовте обличчя".

Розслідуючи трощення гіпсових бюстів Маргарет Тетчер, Холмс знаходить замість очікуваної чорної перлини Борджія тільки флешку Аджая, таємного

агента з групи Мері, дружини Ватсона, яка в минулому також була таким агентом. Аджай намагається вбити Мері, яку на весіллі дав клятву оберігати Холмс, тож Мері вирішує сховатися в Марокко. Тут її знаходять як Холмс із Ватсоном, так і Аджай, який потрапляє на побачення в Самаррі.

Герої повертаються до Лондона, де Холмс знаходить організатора провалу групи Мері – стару секретарку таємної служби. Їхня зустріч майже перетворюється на побачення в Самаррі для Холмса, бо дама стріляє в нього. Але Мері закриває детектива від кулі та гине, Ватсон звинувачує Шерлока у смерті дружини, і їхні стосунки розриваються.

На початку фільму Холмс поза кадром розповідає притчу на фоні хижаків лондонського акваріуму. Текст притчі скорочено – залишились тільки багдадський купець і Смерть.

Притча не подобалась Шерлоку з дитинства – про це нагадав йому брат в середині фільму. Тоді юний Холмс навіть створив свій власний варіант із назвою "побачення в Суматрі", куди вдало втікає купець та стає піратом. А після кожного згадування оригінальної притчі іншими героями фільму, Холмс повторює, що не любить цю історію.

У фінальному епізоді викриття злочину, що відбувається на фоні того ж акваріуму, стара секретарка розповідає притчу, порівнюючи себе з багдадським купцем. Вона намагалась втекти від неминучого, завжди жила озираючись, завжди чекала побачити зловісну постать. Холмс помилково вважає себе за цю постать та розуміє, що це – "побачення" саме для нього тільки після пострілу старої. Але детектив і секретарка з подивом бачать, що насправді це "побачення" – для Мері, яка у миттєву стрибку перехоплює кулю. Мері очікувала подібного розвитку подій, тож залишила Холмсу послання з проханням врятувати її чоловіка, Ватсона.

Фільм завершується низкою риторичних запитань головного героя: "Коли шлях, яким ми йдемо, стає невідворотним? Коли дорога стає рікою з єдиним місцем призначення? Смерть чекає на нас усіх у Самаррі. Та чи можна Самарру оминати?"

Особливості проєкції Талалай:

- текст притчі озвучується головним героєм на початку фільму;
- з притчі виключається помічник людини, тож залишаються тільки два учасники "побачення" – людина і Смерть;
- головний герой створює альтернативний варіант притчі з іншим кінцевим місцем (Багдад – Суматра);
- організується низка "побачень": одне – головне та кілька другорядних;
- початкове місто "побачень" – Лондон;
- переміщення учасника фінального "побачення" на Схід (з Лондона в умовну Самарру) створює відповідне "побачення" для іншого героя;
- кінцеве місто більшості "побачень" – також Лондон;
- кінцеве місце основного "побачення" (лондонський акваріум) демонструється на початку фільму при озвученні притчі;
- фільм можна розглядати як низку відповідних подій між проголошенням притчі головним героєм та висновками, які він з неї робить.

Висновки

Виокремимо характерні особливості розглянутих проєкцій:

- усі кінопроєкції мають декілька "побачень в Самаррі" (основні та другорядні, прямі та зворотні тощо);
- назва половини фільмів відповідає назві архетипу;
- у більшості фільмів текст притчі озвучується на його початку;
- всі розглянуті кінопроєкції демонструють вигадані історії в умовній Самаррі, за єдиним виключенням, де реальні події з іншого місця переносяться у реальну Самарру;
- більшість проєкцій акцентується на переміщенні людини від "небезпечного" поточного місця до "безпечної" Самарри, і тільки в

одному випадку маємо візуалізацію різних варіантів діалогу людини та Смерті;

- організація "побачення" людиною створює непередбачені нею "побачення" для інших людей;
- людина намагається скасувати "побачення", призначене іншій людині, за рахунок:
 - переміщення в інше місце, співзвучне Самаррі (Суматра – модифікація притчі);
 - безпосередньої охорони цієї людини (негативний результат);
 - організації власного "побачення" для домовленості зі Смертю (позитивний результат);

Кінопроекції архетипу "Побачення в Самаррі" стали характерною рисою XXI сторіччя, а сама притча використовується як додатковий прототекст екранізацій, які набувають при цьому ознаки контамінацій.